

УДК 94(=161.2:71):341.485(477):327-043.4(47+57)''1983/1984''
DOI

УЧАСТЬ ПОСОЛЬСТВА СОВЕТСЬКОГО СОЮЗУ В КАНАДІ У ЗАПЕРЕЧЕННІ ГОЛОДОМОРУ (1983–1984 рр.)

Ганна СІРОМСЬКА*, Руслан СІРОМСЬКИЙ**,

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки
вул. Кривоноса, 1, Львів, 79008, Україна
e-mail: asiromska@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5322-4994>

**Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра світової історії модерного часу
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: sir.ruslan@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

У статті досліджено участь посольства Советського Союзу у Канаді в запереченні Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Встановлено, що інформаційна кампанія української громади, зокрема Комітету українців Канади (КУК) та Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ), яка була покликана привернути увагу до причин і наслідків голоду-геноциду, викликала вкрай негативну реакцію Москви. Посольство Советського Союзу в Оттаві активно включилося в кампанію заперечення штучного голоду в Україні, намагаючись змістити акценти у висвітленні проблеми. Методика заперечення включала фальсифікацію історичних даних, наголошування на успіхах колективізації сільського господарства, трактування будь-яких розмов про голод як “антисоветський наклеп” і т.п. Визначальним у поясненні подій 1932–1933 рр. в Україні став спеціальний прес-реліз від 28 квітня 1983 р., розісланий советським посольством канадським політикам, в університети та мас-медіа. Його ключовий посил полягав у твердженні, що ніякого голоду не було, а Україна у 1932–1933 рр. переживала лише певні труднощі, викликані засухою й “спротивом куркульства”. Підтримка дій української громади з боку впливових канадських політиків спричинила появу декількох нот протесту посольства Советського Союзу із засудженням практик вшанування жертв Голодомору (встановлення пам’ятників в Едмонтоні і Вінніпезі, створення документального фільму “Жнива відчаю”, проведення багатотисячних поминальних заходів тощо). З часом, від тактики захисту (спростування, заперечення, зміщення акцентів) совети перейшли до “активних заходів”, покликаних дискредитувати дослідників і свідків Голодомору, а також громадських діячів, котрі надавали розголосу сталінським злочинам (наприклад, накидування ярликів “фашисти”, “поплічники фашистів” і т. п.). Зусиллями Комітету державної безпеки (КДБ) і за підтримки советського посольства була розгорнута спеціальна операція під кодовою назвою “Фарисей”. Утім, попри всі старання відвернути канадських політиків від підтримки українців й змінити за океаном наративи про Голодомор советам не вдалося.

Ключові слова: Голодомор, Канада, Посольство Советського Союзу в Оттаві, заперечення, нота протесту, Комітет державної безпеки, Комітет українців Канади, Браян Малруні, дискредитація.

Постановка проблеми. Досліджуючи історію канадсько-радянських відносин, в архівних документах нерідко натрапляємо на формулювання “питання, які ускладнюють розвиток відносин” між Советським Союзом і

Канадою¹. Справді, в історії відносин двох країн таких питань було чимало, проте советська сторона традиційно виокремлювала діяльність за океаном емігрантських організацій, “вороже налаштованих до Советського Союзу”, “заохочення антисоветських акцій з боку канадських політиків”, “нагнітання антисоветської істерії”². До таких акцій советське керівництво зараховувало й комплекс заходів української громади Канади, покликаних вшанувати жертв Голодомору 1932–1933 рр. й привернути увагу світової спільноти до злочинів сталінського режиму³.

Мета роботи. Стаття покликана дослідити внесок посольства Советського Союзу у Канаді у запереченні Голодомору 1932–1933 рр. в Україні у період “антиголодоморної” кампанії 1983–1984 рр., зокрема заходи, покликані дискредитувати дослідників і свідків Голодомору, а також громадських діячів, котрі надавали розголосу сталінським злочинам 1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Питання пов’язані з геноцидом українців постійно перебували в центрі уваги канадських українців і переважно виражалися у комеморативних практиках. Водночас, діаспора розуміла, що цього недостатньо і потрібно порушувати питання про покарання за вчинений злочин⁴. З наближенням 50-х роковин Голодомору проблематика геноциду українців вийшла на новий рівень і посіла помітне місце у публічному просторі Канади⁵. За словами авторитетного дослідника історії Голодомору Джеймса Мейса, “це був час незвичного політичного і громадянського прориву, який готувався не одне десятиліття”⁶. Терміни “спланований советами голод” (*Soviet-planned famine*), “шокуючий і безпрецедентний геноцид” (*shocking and unprecedented*

¹ У дипломатичних колах Советського Союзу відзначали наявність низки проблем у двосторонніх відносинах, викликаних “нашаруваннями «холодної війни»”. Див., наприклад, характеристику канадсько-советських відносин, складену напередодні приїзду до Києва у травні 1971 р. прем’єр-міністра Канади П’єра Еліота Трюдо: Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (далі – ГДА МЗС України), ф. 1, оп. 2, спр. 2265 (Документи про перебування в м. Києві прем’єр-міністра Канади П. Трюдо, 20–22 травня 1971 р. (листування, програма перебування та ін.), арк. 50–51).

² Галузевий державний архів служби зовнішньої розвідки України (далі – ГДА СЗР України), ф. 1, спр. 16310, т. 4 (Схема-структура КУК), арк. 28.

³ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 3705 (Українська еміграція в Канаді (інформації, записи розмов, довідки), 12 січня – 25 листопада 1983 р.), арк. 79–80.

⁴ Степан Кость, *Антиукраїнський Голодомор 1932–1933 років (причини і наслідки, уроки і медійний дискурс)*. (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023), 88.

⁵ Детальніше див.: Frank Sysyn, “The Ukrainian Famine of 1932–3: The Role of the Ukrainian Diaspora in Research and Public Discussion”, *Studies in Comparative Genocide*, edited by Levan Chorbajian and George Shirinian. (Basingstoke: Palgrave Macmillan; New York: St. Martin’s Press, 1999), 182–215; Джеймс Мейс, “Відзначення українською діаспорою 50-річчя Голодомору”, *Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки*, відповідальний редактор Володимир Литвин. (Київ: Наукова думка, 2003), 796–800; Руслан Сіромський, “Радянська реакція на відзначення у Канаді 50-ї річниці Голодомору”, *Сторінки історії* 55, (2023): 200–210.

⁶ Мейс, “Відзначення українською діаспорою 50-річчя Голодомору”, *Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки*, 798.

genocide), “навмисний геноцид” (*deliberate genocide*), “голод голокост” (*famine holocaust*), “рукотворний голод” (*man-made famine*) і т. п. стали типовими у тогочасних канадських мас-медіа і дослідженнях⁷. У країні виникли всеканадський та провінційні комітети для організації пам’ятних заходів й інформування громадськості про трагічні події 1932–1933 рр., засновано Фонд дослідів Голоду в Україні (реорганізований у Комітет дослідження Голоду в Україні, а ще пізніше в Українсько-канадський дослідчо-документаційний центр, покликаний збирати документальні свідчення про Голодомор 1932–1933 рр.⁸). Особливого значення вшануванню жертв Голодомору надала Екзекутива Комітету українців Канади (КУК), котра видала “Заклик”: “[...] щоб українське суспільство відзначило 50-річчя Трагічного Голоду в Україні 1932–33 років. Кожна місцевість відзначає цей геноцид [зі] своїх можливостей... Перший раз в історії українців Канади, канадська преса, радіо й телевізія відносяться прихильно й дають гідний розголос справі”⁹.

У “розголосі справи” канадським українцям значною мірою посприяла внутрішньо- й зовнішньополітична кон’юнктура. По-перше, вшанування жертв штучного голоду відбувалося на тлі передвиборчої кампанії до федерального парламенту Канади. Консерватори, які традиційно опиралися на підтримку вихідців із Східної Європи, підхопили тему Голодомору, а їхній новий лідер Браян Малруні неодноразово з’являвся на поминальних заходах, організованих українцями¹⁰. По-друге, на зламі 1970-х – 1980-х рр. відразу декілька подій – від советської військової інтервенції в Афганістан і до збиття південнокорейського пасажирського “Боїнга” – вплинули на погіршення канадсько-советських відносин. Все це відбувалося на тлі постійних повідомлень про порушення прав людини в УРСР, що додатково підважувало імідж московського режиму¹¹.

Советські спецслужби доповідали у Москву, що: “Комітет українців Канади проголосив 1983 рік роком «трагічного і штучного голоду на Україні». Зважаючи на це, КУК планує створити документальний фільм про «голод» на Україні у

⁷ Victor Malarek, “Truth about Soviet-planned famine sought by Ukrainians”, *The Globe and Mail*, March 28, 1983; Walter Dushnyck, *50 Years Ago: The Famine Holocaust in Ukraine. Terror and Human Misery as instruments of Soviet Russian imperialism*. (New York–Toronto: World Congress of Free Ukrainians, 1983), 51; *The Forgotten Genocide, F. Famine+Commentaries*, Архів Христини Совган Ісаїв при кафедрі світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка.

⁸ Див.: *The Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre (UCRDC)*, доступно <http://www.ucrdc.org/>

⁹ ГДА СЗР України, ф. 1, спр. 16310, т. 6 (“50-річчя трагічного голоду в Україні”, Три річний звіт праці екзекутиви, президії, комісії і Бюро централі КУК 1981–1982–1983.), арк. 62.

¹⁰ Центральний державний архів громадських об’єднань та українці (далі – ЦДАГОУ), ф. 429 (Світовий Конгрес Вільних Українців), оп. 1, спр. 11 (Документи (статут, протокол, списки організації, репортажі Радіо Свобода, кварталник “За нашу майбутність”, вирізки з газет та ін.) Четвертого СКВУ, англ., укр., 12 лютого 1982 – 30 серпня 1984), арк. 56.

¹¹ Руслан Сіромський, *Права людини в Українській РСР: погляд з Канади (1945–1991 рр.)*. (Львів: “Тріада Плюс”, 2020), 435.

1932–1933 рр., відзначити у містах виступами і репортажами в пресі і на радіо 50-річчя т. зв. «штучного голоду» на Україні», звернутися до провінційного і федерального уряду Канади з проханням видати документи про т. зв. «голод» на Україні, під час роботи XIV з'їзду КУК в жовтні ц. р. відзначити цю «подію»¹².

Повідомлення про підготовку української діаспори до проведення пам'ятних заходів, спрямованих одночасно на вшанування пам'яті невинно убитих українців і звинувачення у цьому радянського комуністичного режиму, насторожили московське керівництво. Реагуючи на активність у цьому напрямку за океаном, КДБ УРСР підготував таємний обіжник “Про пропагандистські та контрпропагандистські заходи з протидії розв'язаній реакційними центрами української еміграції кампанії у зв'язку з продовольчими труднощами, що були на початку 30-х років на Україні” (погоджений 11 лютого 1983 р. першим секретарем ЦК КПУ Володимиром Щербицьким)¹³.

Якою мала бути відповідь радянської сторони? Вона цілком вкладалася в розуміння того, що в КДБ називали “активними заходами” у роботі з діаспорою¹⁴. Отже, не вступаючи у відкриті дискусії з опонентами, планувалося: 1) пропагувати досягнення колгоспного ладу через підконтрольні видання Агентства друку “Новини”; 2) використовувати поїздки делегацій підконтрольного спецслужбам товариства “Україна” для формування “правильного бачення” подій минулого; 3) всіляко показувати “істинні цілі антисоветських дій” у виданнях, публікованих за кордоном¹⁵.

Тож, намагаючись нівелювати можливі негативні наслідки від української кампанії за океаном, ради спрямували свої зусилля на формування “*вигідних уявлень про радянську дійсність*” й дискредитацію емігрантських середовищ шляхом проведення “активних заходів”¹⁶. Ключову роль у цьому відіграло Посольство Радянського Союзу в Оттаві. У досліджуваний час надзвичайними і повноважними послами СРСР у Канаді були доктор історичних наук Александр Яковлев (1973–1983) та фаховий дипломат Алексей Родіонов (1983–1990). Призначення А. Яковлева на цю посаду традиційно супроводжується історією, що буцімто після публікації “непатріотичної статті” в “Літературній газеті” його “заслали” на дипломатичну роботу за океан. Вочевидь, таке трактування не

¹² ГДА СЗР України, ф. 1, спр. 16310, т. 4 (Схема-структура КУК), арк. 28.

¹³ Андрій Козицький, *Велика брехня. Методи, нарративи та динаміка заперечення Голодомору: монографія*. (Харків: Видавець ФОП Панов А. М., 2023), 141.

¹⁴ Детальніше про це див.: Руслан Сіромський, “«Посіяти недовіру до емігрантських центрів»: заходи КДБ з дискредитації української діаспори в Канаді”, *Україна модерна* 31, (2021): 67–86.

¹⁵ “О пропагандистских мероприятиях по противодействию развязанной реакционными центрами украинской эмиграции антисоветской кампании в связи с имевшими место в начале 30-х годов продовольственными трудностями на Украине”, *Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки*, 805.

¹⁶ Сіромський, “«Посіяти недовіру до емігрантських центрів»: заходи КДБ з дискредитації української діаспори в Канаді”, 71–72.

зовсім правдиве, позаяк у важливі з політичної точки країни, якою безумовно для Москви була Канада, просто так не “засилали”. Пізніше, коли відданий комуніст А. Яковлев став одним із “архітекторів” горбачовської перебудови, то всіляко намагався показати себе інакодумцем, чії дії йшли в розріз із політикою партії¹⁷. Тоді дипломат й історик засуджував сталінські репресії, проте трактував голод 1932–1933 рр. в руслі советської / російської пропаганди і не інакше. Що ж до постаті А. Родіонова, то навіть попри високий професіоналізм дипломат неоднозначно характеризувався першим надзвичайним і повноважним послом України в Канаді Левком Лук’яненком¹⁸.

У лютому 1983 р. в таємній аналітичній записці “Деякі думки з приводу реклами павільйону Української РСР на Міжнародній виставці «Людина і світ» у Канаді” А. Яковлев запропонував перейти до “нейтралізації ворожих ідеологічних дій українських буржуазних націоналістів”. Він також клопотав про додаткову літературу, присвячену історії колективізації і розвитку сільського господарства в тодішній УРСР¹⁹. Советське агентство друку “Новини” у квітні 1983 р. розіслало усім депутатам Палати громад, сенаторам, урядовцям, а також в університети та канадські мас-медіа спеціальний прес-реліз. Яким був основний його посил? В ньому йшлося, що ніякого голоду 1932–1933 р. в Україні не було, а фіксувалися “деякі труднощі”, викликані засухою; ситуація в Україні у 1932 р. була “досить складною” (але не такою, як описують канадські медіа); советське керівництво не було зацікавлене в ускладненні ситуації; у 1931 р. понад 27 млн га землі були охоплені засухою (для порівняння – це більше, ніж обробляли у провінції Саскачеван); норми хлібозаготівлі не завищувались (початкова норма у 6,6 млн навпаки зменшена до 4,7 млн тонн); не всі області / райони перебували в однаковій ситуації; труднощі намітилися якраз у період переходу до нової форми господарювання, а це завжди непросто; траплялися помилки, упущення й акції саботажу з боку куркулів; населення в республіці й справді зменшилося, але треба враховувати жертви від нападів “банд куркулів”, які вбивали тих, хто підтримував колективізацію; цифра у 10 млн померлих²⁰ – абсолютно нереальна, бо в 1929 р. в УРСР проживало 30,2 млн осіб, а 1932 р. – 32 млн.²¹

На що советська пропаганда рекомендувала звертати увагу дипломатів у Канаді? У відповідь на закиди у штучно організованому голоді необхідно було

¹⁷ Див., наприклад, інтерв’ю А. Яковлева. Документ №13. “Как я был американским шпионом”, доступно 15 січня 2024, <https://media.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1009479>

¹⁸ Левко Лук’яненко, *На землі Кленового листу*. (Київ: Видавництво “Молодь”, 1998), 21, 23–24 та ін.

¹⁹ Андрій Козицький, *Велика брехня*, 141.

²⁰ У діаспорних дослідженнях здебільшого фігурували цифри від 6 до 10 млн невинно убитих советським комуністичним режимом українців (див., наприклад: *The Forgotten Genocide, F. Famine+Commentaries*, Архів Христини Совган Ісаїв при кафедрі світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка).

²¹ “News Release Communique. On the so called «famine» in the Ukraine, April 28, 1983”, доступно 12 березня 2024, https://holodomor.ca/wp-content/uploads/2020/05/7_HR_Documents.pdf

говорити, що це все наклепи та прояви антисоветської політики²². Оскільки найкращий захист – це атака, то пропонувалося ставити запитання, а чи можуть канадські українці знати щось про голод, якщо вони емігрували переважно наприкінці XIX – на початку XX ст.? І, звісно, улюблений прийом советської пропаганди – тих канадських українців, котрі говорили про голод, називали “фашистами” або “поплічниками фашистів”²³. У відповідь на кампанію до 50-х роковин Голодомору в країнах Заходу (передусім США і Канаді) КДБ розгорнув операцію під кодовою назвою “Фарисеї”²⁴. Її заходи були спрямовані на “вкидання / просування” за кордон матеріалів, покликаних за допомогою “активних заходів” спростовувати інформацію про штучний характер голоду 1932–1933 рр. та підривати довіру до дослідників і свідків Голодомору. Для того, щоб відвернути увагу західної громадськості від сталінського злочину, КДБ розгорнув у Канаді і США кампанію із звинувачення колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина”, котрі емігрували за океан після Другої світової війни й отримали канадське громадянство, у злочинах проти людства. Совети розпочали інформаційну кампанію спрямовану на “пошуки воєнних злочинців”, котрі знайшли прихисток у Канаді (операція під кодовою назвою “Відплата”)²⁵.

Намір української діаспори спорудити пам’ятник жертвам Голодомору в місті Едмонтон (провінція Альберта) спровокував ноту протесту советів від 5 липня 1983 р. У ній йшлося: “Посольство Союзу Советських Соціалістичних Республік висловлює свою повагу Міністерству закордонних справ Канади і має за честь звернути увагу Міністерства на намір едмонтонського відділу Комітету українців Канади спорудити пам’ятник т. зв. “жертвам голоду на Україні у 1932–1933 рр.”. Ця акція не може не розглядатися як грубий антисоветський задум, що ставить за мету спотворити історичну правду про колективізацію сільського господарства в СРСР, розпалити ворожнечу до СРСР і советського народу. Викликає жаль, що плани створення пам’ятника отримали підтримку і схвалення міської влади Едмонта...”²⁶.

У згаданій ноті протесту советська сторона закинула канадській владі факт присутності на жалобній церемонії 29 травня 1983 р. перед провінційним парламентом Онтаріо депутатів федерального і провінційного парламентів, котрі стояли поруч із “гітлерівськими посібниками”, що стало “знуцанням над

²² Андрій Козицький, *Велика брехня*, 143.

²³ “News Release Communique. On the so called «famine» in the Ukraine, April 28, 1983”, доступно 12 березня 2024, https://holodomor.ca/wp-content/uploads/2020/05/7_HR_Documents.pdf

²⁴ Володимир В’ятрович, “КГБ проти правди про Голодомор”, *Україна. Історія з грифом “Секретно”*. (Харків: КСД, 2015), 443–444.

²⁵ Детальніше про це див.: Руслан Сіромський, “«Не може бути жодних судових переслідувань з метою позбавлення членів Дивізії “Галичина” громадянства чи їхньої депортації»: документи та коментарі до історії створення і діяльності «Комісії з виявлення військових злочинців» у Канаді (1985–1987)”, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 48, (2013): 186–227.

²⁶ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 4954 (Українська еміграція в Канаді (інформації, записи розмов, довідки), 12 січня – 25 листопада 1983 р.), арк. 28.

пам'яттю мільйонів советських людей, котрі стали жертвами німецького фашизму”²⁷. Через своє посольство Москва намагалася переконати офіційні кола Канади в необхідності вжити заходів задля припинення “антисоветської провокаційної діяльності”²⁸. Закономірно, канадська влада не вчиняла перешкод у спорудженні пам'ятника жертвам Голодомору в Едмонтоні. Невдовзі подібний пам'ятник спорудили й у Вінніпезі (провінція Манітоба), що спричинило 20 жовтня 1983 р. ще одну ноту протесту советського посольства: “Звертаючи увагу на те, що здійснення вказаних акцій, що розпалюють ворожнечу між народами, суперечило б положенням Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва у Європі про сприяння всіма засобами атмосфері довіри і поваги між народами й інтересам між СРСР і Канадою, Посольство очікує прийняття дієвих заходів до недопущення будівництва згаданих пам'ятників в Едмонтоні і Вінніпезі, а також припинення антисоветської кампанії з приводу фальшивих роковин”²⁹.

Листівка КУК із зображенням монумента, спорудженого у Вінніпезі для увічнення пам'яті жертв Голодомору (скульптор Роман Коваль)³⁰.

У відповідь на ноту протесту посольства СРСР Міністерство закордонних справ Канади 1 листопада 1983 р. виступило з власною нотою (№RBR-0460), у якій йшлося: “Конституція Канади, так само як її ліберальні і демократичні традиції гарантують право вираження індивідуальних політичних поглядів в межах її законів і її міжнародних зобов'язань. Як держава, яка підписала Статут Організації Об'єднаних Націй, Міжнародну конвенцію про права людини, Загальну декларацію прав людини і Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, Канада пов'язана зобов'язаннями сприяти розвитку прав людини і свобод, включаючи свободу слова і реалізацію громадянських і політичних прав. Міністерство закордонних справ хотіло б звернути увагу Посольства на той факт, що едмонтонський і вінніпезький відділи Комітету українців Канади є незалежними організаціями, які фінансуються на приватній основі і надають

підтримку та культурні послуги своїм членам в Канаді. Їх діяльність, допоки

²⁷ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 4954, арк. 29.

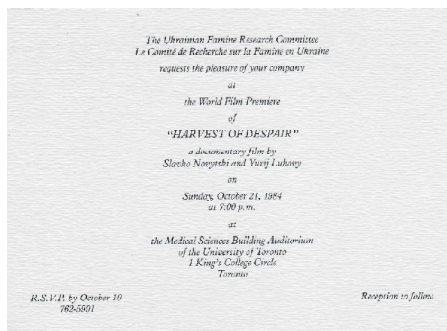
²⁸ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 5657 (Українська еміграція в Канаді (інформації, записи розмов, довідки), 4 січня – 26 листопада 1985 р.), арк. 16.

²⁹ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 5657, арк. 76–77.

³⁰ *The Forgotten Genocide, F. Famine+Commentaries*, Архів Христини Совган Ісаїв при кафедрі світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка.

вони дотримуються законів Канади, є вільною від урядового втручання і становить законне вираження політичних переконань і поглядів”³¹.

Упродовж 1984 р. советському посольству в Оттаві довелося декілька разів у “пожежному режимі” реагувати на події, пов’язані із вшануванням жертв Голодомору в Канаді. Після виходу на екрани історико-документального фільму “Жнива відчаю” (“*Harvest of Despair*”) режисерів Славка Новицького і Юрія Лугового, советське посольство звинуватило канадську владу у його частковому фінансуванні³². В інформаційному повідомленні КДБ Української ССР йшлося, що: “в ньому [фільмі] використані архівні кіноматеріали, інтерв’ю з «очевидцями», а також видвореними з ССРР відщепенцями Л. Копслевим і П. Григоренком”³³. Після демонстрації фільму 21 жовтня 1984 р. в університеті Торонто, радник советського посольства в Канаді Алексей Макаров скерував протест завідувачу сектору ССРР Міністерства закордонних справ Канади Рональду Гелпіну. Крім образ на адресу канадських українців, яких обізвав “посібниками Гітлера”, Макаров “виявив подив”, що: “в реалізації цього провокаційного задуму безпосередню участь взяли канадські державні органи... Міністерство з питань національних культур надало організаторам провокаційного задуму фінансову допомогу в розмірі 100 тис. дол. на «документування» т. зв. «спогадів очевидців» вигаданого у пропагандистських штаб-квартирах «голоду» і виготовлення двох фільмів на цю тему, а Національна рада з кінематографії посприяла їм у виробництві вказаних вище фальшивок” (підкреслення наші – Р. С., Г. С.)³⁴.

Запрошення
на прем'єру документального фільму
“Жнива відчаю”³⁵.

³¹ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 4954, арк. 79–80.

³² “Інформаційне повідомлення КДБ УРСР до ЦК КП України про створення за кордоном антирадянського фільму, 5 листопада 1984 р.”, *Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.)*, упорядник Василь Даниленко. (Київ: Смолоскип, 2017), 456–457.

³³ Василь Даниленко, “Документи з історії боротьби КДБ УРСР у 1980-ті рр. проти поширення правди про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні”, *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ* 1, (2011): 81.

³⁴ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 5657, арк. 15.

³⁵ *The Forgotten Genocide, F. Famine+Commentaries*, Архів Христини Совган Ісаїв при кафедрі світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Канадський дипломат утримався від детальних пояснень, пообіцявши доповісти про скаргу радянського посольства своєму керівництву³⁶. Тим часом радянське посольство в Оттаві, по суті, включились в реалізацію операції КДБ «Фарисей», покликано дискредитувати всіх тих, хто порушував незручну для Москви тему. Зокрема, під ударом опинились творці фільму «Жнива відчаю», котрих почали звинувачувати у фальсифікації документальних кінокадрів. Кількість викривальних і водночас просоветських публікацій зростає. Навіть через популярну газету «*The Globe and Mail*» радянській стороні вдалося «просунути» низку матеріалів, які заперечували факт голоду 1932–1933 рр. та піддавали сумніву джерельну базу тверджень про ті трагічні події. Голова КДБ УРСР Степан Муха констатував: «Канадська газета «Глоб енд мейл» опублікувала статті, які переконливо доводять, що епізоди хроніки фільму «Жнива відчаю» є підробленими»³⁷. Справді, режисери допустились деяких неточностей, вмонтувавши у кадри фото з голодуючого Поволжя 1921 р. та фрагменти радянської кінохроніки блокадного Ленінграду³⁸. КДБ намагався використати наявність цих помилок у фільмі для дискредитації всієї кампанії з висвітлення Голодомору у Канаді. Збільшення кількості відверто замовних статей і дописів в пресі спонукало українську громаду закликати канадську владу «*припинити кольпортацію радянських папкілів*»³⁹.

Радянське посольство досить чутливо реагувало на заяви канадських політиків, в яких вони торкалися українського питання. Подібним чином обурення викликала участь канадських політичних та державних діячів в акціях, присвячених пошануванню жертв Голодомору. Наприклад, новообраний лідер Прогресивно-консервативної партії Браян Малруні 7 серпня 1983 р. виступив головним промовцем перед учасниками 15-тисячної жалобної демонстрації у Селі спадщини української культури (провінція Альберта). Він наголосив на тому, що обов'язком людства є виявлення злочинів та інформування про них громадськості, щоби не допустити подібного в майбутньому⁴⁰. Виступаючи 4 грудня 1983 р. у залі *Maple Leaf Gardens*, Б. Малруні заявив: «Голод, який пронісся Україною у 1933 р., був свідомо спричинений людьми з наказу та за вказівками Москви, був запроваджений безжалісним режимом з метою утворення нового радянського устрою... Ми оплакуємо померлих... Ми сповненні жалю за придушеною людською гідністю і знищеним життям»⁴¹.

³⁶ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 5657, арк. 16.

³⁷ «Доповідна записка КДБ УРСР про розвиток операції «Фарисей», 14 березня 1987 р.», *Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.)*, 501–502

³⁸ Леся Онишко, «Голодомор 1932–1933 років в Україні: основні етапи поширення інформації», *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 32, (2019): 76.

³⁹ ГДА СЗР України, ф. 1, спр. 16310, т. 6, арк. 67.

⁴⁰ «Едмонтонський пам'ятник жертвам голоду в Україні», *Нові дні* 404, (Жовтень 1983): 14.

⁴¹ ЦДАГОУ, ф. 429, оп. 1, спр. 11 (Документи (статут, протокол, списки організацій, репортажі Радіо Свобода, кварталник «За нашу майбутність», вирізки з газет та ін.) Четвертого СКВУ, англ., укр., 12 лютого 1982 – 30 серпня 1984), арк. 56.

THE FORGOTTEN GENOCIDE

THE 1932-33 MAN-MADE FAMINE IN UKRAINE

Children — Victims of the Moscow-made famine 1932-33

MAPLE LEAF GARDENS SUNDAY, DECEMBER 4, 1983
11:30 am

COMMEMORATIVE RALLY

in Memory of over 7 million Ukrainians annihilated by Moscow
in 1932-33

Ecumenical Memorial Service — sung by Combined Choirs of the Ukrainian
Orthodox Church

Salute — Ukrainian Youth Organizations, Veterans
“Baturyn” Toronto SUM Orchestra

Combined Ukrainian Choirs of Toronto — 200 singers

Addresses: **BRIAN MULRONEY, MP**, Leader of the Opposition
STEPHEN TERLECKY, Member of the British Parliament

Combined Ensembles of 120 Young Bandurists from USA and Canada

Please be seated by 11:00 am

WORLD CONGRESS OF FREE UKRAINIANS (WCFU)

Інформація СКВУ
про соборну поминальну маніфестацію
4 грудня 1983 р.
у пам'ять про українців –
жертв Голодомору
(за участі лідера опозиції
в канадському парламенті Б. Малруні)⁴².

Увагу советської сторони привернув й виступ 24 жовтня 1983 р. в Палаті громад парламентського секретаря Міністерства оборони Канади, представника Ліберальної партії Стенлі Гудецького, котрий недвозначно назвав голод 1932–1933 рр. “спричиненим советською владою”⁴³. Невдовзі С. Гудецький закликав канадський уряд звернутись із клопотанням до Генеральної Асамблеї ООН й ініціювати міжнародне розслідування сталінського злочину⁴⁴. І хоч далі закликів справа не зрушила, дії української громади за океаном “створили фундамент... для повернення із забуття найстрашнішої, але центральної сторінки новітньої української історії”⁴⁵.

Висновки. Серед складних питань канадсько-советських відносин особливе місце займали питання збереження історичної пам'яті про події в Україні.

⁴² *The Forgotten Genocide, F. Famine+Commentaries*, Архів Христини Совган Ісаїв при кафедрі світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка.

⁴³ ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 2, спр. 4954, арк. 78.

⁴⁴ *House of Commons Debates. Official Report. 32nd Parliament, 1st Session. Vol. XXV. (Ottawa, 1983), 28251.*

⁴⁵ Мейс, “Відзначення українською діаспорою 50-річчя Голодомору”, *Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки*, 798.

Підготовка й проведення українською громадою в Канаді заходів із вшанування пам'яті жертв штучного голоду 1932–1933 рр. викликали помітний суспільний резонанс, а відтак обурливу реакцію советської сторони. Закономірно, у прагненні вплинути на канадську владу з метою запобігання пошанування жертв Голодомору ключову роль відіграло Посольство Советського Союзу в Оттаві. На офіційному рівні Посольство намагалося через ноти протесту вплинути на позицію органів влади Канади щодо ненадання дозволів на спорудження пам'ятників жертвам Голодомору, проведення жалобних заходів і т. п.; на неофіційному рівні – Посольство стало ланкою у проведенні спеціальних операцій КДБ “Фарисей” та “Відплата”, спрямованих на переключення уваги на інші проблеми, дискредитацію теми Голодомору й української громади загалом. Характерно, що логіка заяв і дій советського Посольства цілком відповідала тоталітарній сутності комуністичного режиму, оскільки заперечувала право на вільний доступ до інформації (у т. ч. й історичної) – одне з фундаментальних прав демократичних країн (звідси й сумнівна ефективність дій советського Посольства в Оттаві в цьому напрямку). Зусилля советів, спрямовані на заперечення штучного характеру голоду 1932–1933 рр., стали додатковим аргументом на користь того, що комуністичному режимові є що приховувати у питанні Голодомору.

REFERENCES

- Danylenko, Vasyl. “Dokumenty z istorii borotby KDB URSR u 1980-ti rr. proty poshyrennia pravdy pro Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini”. *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB* 1 (2011): 63–88. (in Ukrainian).
- Dushnyck, Walter. *50 Years Ago: The Famine Holocaust in Ukraine. Terror and Human Misery as instruments of Soviet Russian imperialism*. New York–Toronto: World Congress of Free Ukrainians, 1983.
- Kost, Stepan. *Antyukrainskyi Holodomor 1932–1933 rokiv (prychyny i naslidky, uroky i mediynyi dyskurs)*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2023. (in Ukrainian).
- Kozytskyi, Andrii. *Velyka brekhnia. Metody, naratyvy ta dynamika zaperechennia Holodomoru*. Kharkiv: Vydavets FOP Panov A. M., 2023. (in Ukrainian).
- Lukianenko, Levko. *Na zemli Klenovoho lystu*. Kyiv: Vydavnytstvo “Molod”, 1998. (in Ukrainian).
- Mace, Dzheims. “Vidznachennia ukrainskoiu diasporoiu 50-richchia Holodomoru”. *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: prychyny ta naslidky, vidpovidalnyi redaktor Volodymyr Lytvyn*. Kyiv: Naukova dumka, 2003. 796–800. (in Ukrainian).
- Onyshko, Lesia. “Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: osnovni etapy poshyrennia informatsii”. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* 32 (2019): 66–85. (in Ukrainian).
- Sysyn, Frank. “The Ukrainian Famine of 1932–3: The Role of the Ukrainian Diaspora in Research and Public Discussion”. *Studies in Comparative Genocide*, edited by Levan Chorbajian and George Shirinian. Basingstoke: Palgrave Macmillan; New York: St. Martin's Press, 1999. 182–215.

- Siromskiy, Ruslan. “«Ne mozhe buty zhodnykh sudovykh peresliduvan z metoiu pozbavlennia chleniv Dyvizii “Halychyna” hromadianstva chy yikhnoi deportatsii»: dokumenty ta komentari do istorii stvorennia i diialnosti «Komisii z vyavlennia viiskovykh zlochyntsiiv» u Kanadi (1985–1987)”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna* 48 (2013): 186–227. (in Ukrainian).
- Siromskiy, Ruslan. “«Posiati nedoviru do emigrantskykh tsentriv»: zakhody KDB z dyskredytatsii ukrainskoi diiaspory v Kanadi”. *Ukraina moderna* 31 (2021): 67–86. (in Ukrainian).
- Siromskiy, Ruslan. *Prava liudyny v Ukrainiskii RSR: pohliad z Kanady (1945–1991 rr)*. Lviv: “Triada Plus”, 2020. (in Ukrainian).
- Siromskiy, Ruslan. “Radianska reaktsiia na vidznachennia u Kanadi 50-yi richnytsi Holodomoru”. *Storinky istorii* 55 (2023): 200–210. (in Ukrainian).
- Viatrovych, Volodymyr. *Ukraina. Istoriia z hryfom “Sekretno”*. Kharkiv: KSD, 2015. (in Ukrainian).
- Vlada URSS i zakordonni ukraintsi (1950–1980-ti rr.)*, uporiadnyk Vasyl Danylenko. Kyiv: Smoloskyp, 2017. (in Ukrainian).

PARTICIPATION OF THE EMBASSY OF THE SOVIET UNION IN CANADA IN DENIING THE HOLODOMOR IN UKRAINE (1983–1984)

Hanna SIROMSKA*, Ruslan SIROMSKIY**

*Lviv State University of Internal Affairs,
The Chair of Social, Behavioral, Humanitarian Sciences and Economic Security
1 Kryvonosa str., Lviv 79008, Ukraine
e-mail: asiromska@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5322-4994>

** Ivan Franko National University of Lviv,
The Chair of Modern World History
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine
e-mail: sir.ruslan@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

The article examines the participation of the embassy of the Soviet Union in Canada in denying the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine. It was established that the information campaign of the Ukrainian community, in particular the Ukrainian Canadian Committee (UCC) and the World Congress of Free Ukrainians (WCFU), which was designed to draw attention to the causes and consequences of the famine-genocide, caused an extremely negative reaction from Moscow. The Embassy of the Soviet Union in Ottawa was actively involved in the campaign to deny the artificial famine in Ukraine, trying to mix the accents in the coverage of the problem. The Soviets did not plan to engage in open discussions with their opponents, but instead: 1) promoted the achievements of the collective farm system through publications under the control of the “News” Press Agency; 2) used the trips of delegations controlled by the special services of the organization “Ukraine” to form a “correct vision” of the events of the past; 3) in every way they showed the “true goals of anti-Soviet actions” in publications published abroad. The method of denial included falsification of historical events, emphasis on the success of collectivization of agriculture, interpretation of any talk about famine as “anti-Soviet slander”, etc. Through its embassy, Moscow tried to convince Canadian politics of the need to take measures to stop “anti-Soviet provocative activities”. A special press release dated April 28, 1983, sent by the

Soviet embassy to Canadian politicians, universities and the mass media, was decisive in explaining the events of 1932–1933 in Ukraine. His key message was the assertion that there was no famine, and Ukraine in 1932–1933 was experiencing only certain difficulties caused by the drought and the “resistance of the Kurkuls”. The support of the actions of the Ukrainian community on the part of influential Canadian politicians caused the appearance of several notes of protest from the embassy of the Soviet Union condemning the practices of commemorating the victims of the Holodomor (installation of monuments in Edmonton and Winnipeg, creation of the documentary film “Harvest of Despair”, holding of thousands of memorial events, etc.). Over time, from defensive tactics (denial, shift of emphasis), the Soviets switched to “active measures” designed to discredit researchers and witnesses of the Holodomor, as well as public figures who publicized Stalin’s crimes (for example, labeling them “fascists”, “accomplices fascists” etc.). Therefore, with the efforts of the Committee for State Security (KGB) and with the support of the Soviet Embassy, a special operation codenamed “Pharisees” was launched. Its measures were aimed at “throwing/promoting” abroad materials designed to refute information about the artificial nature of the 1932–1933 famine and undermine the credibility of researchers and witnesses of the Holodomor. However, despite all efforts to divert Canadian politicians from supporting Ukrainians and to change the narrative about the Holodomor across the ocean, the Soviets failed.

Keywords: Holodomor, Canada, Embassy of the Soviet Union in Ottawa, objection, note of protest, Committee for State Security, Ukrainian Canadian Committee, Brian Mulroney, discredit.